

УДК 343.35

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.6>**О. В. Скочиляс-Павлів**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ: ОЗНАКИ ТА ПРИЧИНИ

У статті розглянуто і виокремлено основні ознаки корупції в Україні, серед яких соціальний характер корупції, її системність та латентність. Визначальною ознакою корупції є її належність до соціальних явищ. Особливістю сучасної корупції в Україні є її інституціональний та системний характер, внаслідок чого вона широко поширена у всіх регіонах країни і на всіх рівнях державної і місцевої влади. Здебільшого корупція є латентною, тобто прихованою, оскільки є взаємовигідною. Наголошується на тому, що основні зусилля держава повинна спрямовувати на виявлення та нейтралізацію причин виникнення та поширення корупції, мінімізацію корупційних ризиків. Аналізуються причини корупції в Україні, головними з яких є політичні, економічні, правові, соціальні та психологічні. До основних політичних причин корупції можна віднести загальну нестабільність політичної влади, недостатню вираженість і твердість політичної волі державних діячів у сфері протидії корупції. Серед економічних причин корупції насамперед необхідно виділити нестабільність економіки країни, нерозвиненість грошово-фінансової системи, відсутність прозорих механізмів роздержавлення власності та проведення тендерів для державних закупівель, несприятливий інвестиційний клімат. Правові (юридичні) причини корупції пов'язані із недоліками законодавства, що має регулювати розв'язання політичних, економічних, соціальних, організаційно-управлінських проблем запобігання корупції та корупційним діянням. Соціальними причинами корупції прийнято вважати слабкість громадянського суспільства, деморалізацію державних службовців, які найчастіше виступають одним із суб'єктів корупційних діянь. Серед психологічних причин корупції насамперед виділяють відсутність морального бар'єру для припинення або відмови від корупційних дій в системі цінностей та установок суспільства в цілому і громадян зокрема. Важливу особливість соціально-психологічного клімату в суспільстві, що сприяє процвітанню корупції, є так званий подвійний моральний стандарт. З одного боку, корупція, особливо у владних структурах, вважається суспільством абсолютно неприйнятною та недопустимою, з іншого – низова корупція оцінюється як цілком допустима. Сучасний стан справ в Україні, який характеризується нестабільною політичною ситуацією, свідчить про те, що корупція – системна проблема нашої країни, і потрібно докласти величезну кількість зусиль для того, щоб цю ситуацію виправити.

Ключові слова: ознаки корупції, системність, латентність, причини корупції, протидія корупції.

Постановка проблеми. Масштаби поширення корупції у світі та посилення уваги міжнародного співтовариства до цього негативного явища перетворили корупцію на глобальну проблему сучасності. Багато країни, в тому числі й Україна, ввели в практику державної політики широкий арсенал заходів щодо протидії корупції. Проте, незважаючи на реалізацію протягом останніх років передбаче-

ного нормативними актами України багаторівневого комплексу заходів в даній сфері (наприклад, створення Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Вищого антикорупційного суду), корупція, як і раніше, серйозно ускладнює нормальне функціонування цілого ряду громадських механізмів, створює перешкоди на шляху проведення соціальних перетворень і підвищення ефективності економіки, викликає в суспільстві

серйозну тривогу, формує недовіру до державних інститутів, а також зумовлює формування негативного іміджу України на міжнародній арені. Більшість науковців та практиків дотримуються думки, що основні зусилля держава повинна спрямовувати на виявлення та нейтралізацію причин виникнення та поширення корупції, мінімізацію корупційних ризиків, а для цього потрібно розуміти сутність та ознаки цього негативного соціального явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання корупції, її природи, причин та шляхів подолання завжди займали і займають належне місце у наукових дослідженнях. Різні аспекти вивчення та розв'язання цієї проблеми висвітлено у працях В. Авер'янова, О. Андрійко, О. Бандурки, А. Гайдука, В. Гаращука, В. Гіжевського, Р. Калюжного, М. Камлика, С. Ківалова, А. Комзюка, В. Марчука, М. Мельника, Є. Невмержицького, О. Негодченка, С. Рогульського. Окремо слід виділити праці останніх років таких вчених, як Є.О. Алісов, Б.М. Головкін, В.В. Белєвцева, О.В. Клок, С.Ю. Лукашевич, В.В. Мартиновський, В.Я. Настюк, М.В. Романов, М.І. Хавронюк, О.М. Шевчук, у яких висвітлюється сучасний стан справ у сфері запобігання корупції.

Мета статті – на основі аналізу досліджень фахівців у сфері протидії корупції, результатів соціологічних опитувань виявити та описати основні ознаки корупції та здійснити аналіз причин існування корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах корупція є однією із найважливіших проблем, яка перешкоджає формуванню правової держави та громадянського суспільства і стала частиною політичного, економічного, соціального життя держави. Це негативне явище проявляється у багатосторонніх вертикально-горизонтальних зв'язках в суспільстві та державі і зумовлено історичними, економічними, соціальними, політичними, правовими, національними, культурними, моральними факторами. Корупція як складне соціальне явище зародилася в далекій давнині і продовжує існувати в наші дні, видозмінюючи лише форми свого існування.

На думку В.М. Трепака, визначальною ознакою корупції є її належність до соціальних явищ. Корупція є породженням соціуму та відносин у ньому, коли відокремлення управлінських функцій у різних сферах (господарських, громадських тощо) породжує в посадовій особі можливість розпоряджатися ресурсами, приймати рішення не в інтересах цього самого суспільства, а виходячи зі своїх корисливо-егоїстичних мотивів [1, с. 109–110].

Особливістю сучасної корупції в нашій державі є її інституціональний характер, формування корупційних «ланцюжків» і мереж, проникнення в усі сфери державного управління (судова система, правоохоронні органи, поліція, армія, освіта, медицина тощо), в результаті чого ставиться під загрозу діяльність державних інститутів і забезпечення національної безпеки.

Корупція в сучасній Україні має системний характер і досить поширена у всіх регіонах країни і на всіх рівнях державної і місцевої влади, що є вкрай небезпечно. Коли корупція зустрічається рідко, її відносно легко виявити, притягнути до відповідальності винних осіб та запобігти поширенню. Коли корупція набуває широкого поширення, її важче контролювати і, відповідно, боротися. Але найгірший варіант, коли корупція стає системним явищем і охоплює країну, державні інституції та приватний сектор. Це призводить до того, що громадяни адаптуються до корумпованого шляху вирішення справ і корупція стає способом життя. Системну корупцію дуже важко подолати, і це може мати руйнівний вплив на економіку.

Наступною ознакою корупції є те, що здебільшого вона є латентною, тобто прихованою. Це зумовлено тим, що зазвичай корупція є взаємовигідною, кожен із суб'єктів корупції має конкретну особисту зацікавленість. Як показує практика, корупцію нелегко виявити, важко розслідувати і ще складніше притягти до відповідальності винних осіб.

Взаємний інтерес корупційного характеру влади і громадянина виникає найчастіше у таких двох випадках:

1. Коли влада повинна надати громадянину деякі послуги (надати доз-

віл, довідку). У таких ситуаціях корупції сприяє: збереження широкої сфери державних послуг, охоплених дозвільним принципом; незнання громадянами своїх прав на отримання послуг або обов'язків чиновників на їх надання; приховування чиновниками інформації про свої обов'язки і права громадян; складність бюрократичних процедур; монополія відомств на надання послуг; структурні особливості органів влади, за яких одне відомство володіє повноваженнями ухвалювати владні рішення і надавати послуги.

2. Коли влада, виконуючи свою обмежувальну і регульовальну функції, зобов'язує громадянина поділитися своїми ресурсами з державою, стягуючи обов'язкові платежі або накладаючи штрафи за порушення діючих норм. У таких ситуаціях корупції сприяє відсутність зручних процедур реалізації громадянином своїх зобов'язань, а також неадекватність штрафів, що сприяє ухиленню від їх сплати за допомогою хабарів [2, с. 9].

Таким чином, до визначальних ознак корупції необхідно віднести наступні:

- корупція є цілісним багаторівневим і багатовимірним соціально-правовим явищем;

- корупція має системний характер;

- корупція здебільшого є латентною, тобто прихованою;

- суб'єктами корупції є державні службовці або службовці комерційних чи інших організацій (в тому числі міжнародних), а за пасивного підкупу – і фізичні особи;

- корупція відбувається у вигляді підкупу (пасивного або активного) або у вигляді систематичного незаконного використання службовцями свого статусу в корисливих цілях;

- метою корупціонерів (суб'єктів корупції) є передусім незаконне отримання матеріальних, інших благ і переваг, в тому числі немайнового характеру.

Корупція, будучи специфічним елементом суспільно-політичного життя суспільства і держави, має причинну зумовленість, свій механізм існування і розвитку.

Насамперед слід зазначити, що корупція, її масштаби, специфіка і динаміка повинні розглядатися як наслідок загальних політичних, економічних та соціальних

проблем в державі. Зв'язок між корупцією і проблемами, які її породжують, є двостороннім. З одного боку, ці проблеми посилюють корупцію, а з іншого – вирішення цих проблем може сприяти зниженню рівня корупції в країні.

Причини виникнення корупції в різних державах в різні часові періоди неоднакові, але незмінним залишається зумовленість причин особливостями функціонування державної влади. Причини корупції прийнято поділяти на: а) політичні; б) економічні; в) правові; г) соціальні; д) психологічні.

До основних політичних причин корупції можна віднести загальну нестабільність політичної влади, недостатню вираженість і твердість політичної волі державних діячів в сфері протидії корупції. Безумовно, політичні причини корупції є одними з найпомітніших. За їх наявності формуються реальні загрози верховенству права, інститутам демократії, правам і свободам людини, довірі населення до державної влади, реалізації принципу рівності, позитивному економічному розвитку, стабільності демократичним інститутам і моральним засадам суспільства.

Серед економічних причин корупції насамперед необхідно виділити нестабільність економіки країни, нерозвиненість грошово-фінансової системи, відсутність прозорих механізмів роздержавлення власності та проведення тендерів для державних закупівель, несприятливий інвестиційний клімат.

Правові (юридичні) причини корупції пов'язані із недоліками законодавства, що має регулювати розв'язання політичних, економічних, соціальних, організаційно-управлінських проблем запобігання корупції та корупційним діянням, внаслідок чого правова база є недостатньою для ефективної протидії зловживанням чиновництва, зберігає його зверхність над населенням, надмірну закритість, не сприяє створенню чіткої системи контролю за діяльністю службовців, надійному адміністративно-правовому захисту особи від свавілля державних органів та посадових осіб; незнання або нерозуміння законів населенням, що дозволяє посадовим

особам довільно перешкоджати здійсненню бюрократичних процедур або завищувати належні виплати; недостатня врегульованість відповідальності за вчинення різних корупційних діянь; прогалини, двозначність та нечіткість законодавства; недосконалість системи декларування доходів державних службовців; пасивність та нецілеспрямованість правоохоронних органів щодо виконання правових вимог у виявленні корупційних діянь, викритті винних у їх вчиненні; проблеми кримінального процесуального закону та його застосування, які не дозволяють забезпечити справедливий і швидкий судовий розгляд проваджень про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією; слабкість судової влади та її нездатність виконувати функцію стримуючого фактору і противаги для інших гілок влади [3, с. 50, 51, 52].

Соціальними причинами корупції прийнято вважати слабкість громадянського суспільства, яке не повною мірою усвідомлює шкоду корупції або не в змозі протистояти зацікавленій в корупції меншості. Своєю чергою державні службовці, які найчастіше виступають одним із суб'єктів корупційних діянь, певною мірою можуть бути деморалізовані низькими зарплатами, відсутністю кар'єрних перспектив за наявності професійних досягнень, низькою управлінською культурою, персоніфікацією влади, нечіткою організацією контролю і недосконалістю процедур прийняття рішень і звітності за виконану роботу. За такого стану справ вони вдаються до корупції як компенсації за недоліки, обмеження і незручності, пов'язані з проходженням ними державної служби, внаслідок чого формується звичка.

Як справедливо зазначає В.Я. Настюк, демократична держава спроможна вирішувати свої проблеми лише за взаємодії з інститутами громадськості. Корупція, як в Україні, так і в інших державах світу, торкається усіх прошарків суспільства (органів влади, підприємців, громадських організацій) та спричиняє негативні наслідки як для суспільства зокрема, так і для держави загалом. Найбільш суттєву загрозу вона становить для економічної безпеки держави [2, с. 13].

Серед психологічних причин корупції насамперед виділяють відсутність морального бар'єру для припинення або відмови від корупційних дій в системі цінностей та установок суспільства в цілому і громадян зокрема. Важливу особливість соціально-психологічного клімату в суспільстві, що сприяє процвітанню корупції, є так званий подвійний моральний стандарт. З одного боку, корупція, особливо у владних структурах, вважається суспільством абсолютно неприйнятною та недопустимою. З іншого боку, низова корупція оцінюється як цілком допустима. Для пересічних громадян є звичним «дякувати» за вирішення побутових питань і здебільшого це сприймається як норма.

Узагальнивши вищенаведене, що до основних причин, що зумовлюють високий рівень корупції в Україні, на нашу думку, можна віднести:

- моральну деградацію суспільства і як наслідок низький рівень участі громадян у контролі за діяльністю чиновників;
- нестабільну політичну ситуацію в країні;
- помилки в проведенні економічних і соціальних реформ;
- величезний розрив між рівнем доходів найбагатших і найбідніших верств населення;
- криміналізацію певної частини політичної еліти;
- недостатню рішучість державної влади в боротьбі з корупційними проявами;
- концентрацію в руках чиновників надмірного обсягу адміністративно-організаційних повноважень і разом з тим низький рівень їх професійної компетентності;
- залежність стандартів і принципів, що лежать в основі роботи чиновників, від політики правлячої еліти;
- так зване кумівство і політичне заступництво, які призводять до формування таємних угод поза наявних механізмів контролю та нагляду за корупцією;
- недосконалість системи антикорупційних законів і підзаконних актів;
- незнання або нерозуміння законів громадянами, що дозволяє посадовим особам зловживати своїм становищем;

– низький рівень виявлення, викриття і притягнення до відповідальності корупціонерів;

– порівняно м'які покарання за корупційні правопорушення.

Слушною є думка вчених – фахівців у галузі протидії корупції, що головна причина корупції – це тотальна безвідповідальність виконавчої влади. У межах Конституції та законодавства виконавча влада ні за що ні перед ким не відповідає. Чиновник високого рангу призначається або урядом, або президентом – без обговорення кандидатури в органах представницької влади. Відомо, що корупція з'явилася не вчора. Люди, які розраховують на якісь дивіденди, просувають своїх партнерів на міністерські та інші ключові пости. Для них це бізнес. І при цьому ніякої реальної процедури оцінки кадрів в Україні під час призначень на вищі посади сьогодні немає. Є дві головні причини таких явищ. Перша – прогалини в Конституції України, норми якої вивели виконавчу владу з-під контролю інших гілок влади. Друга – це недоліки діючої правової системи. Вона не встановлює персональної відповідальності чиновника за виконання доручених йому функцій. Наприклад, чиновник може з корисливою метою ухвалити рішення, яке збагатить конкретну особу на мільярди доларів. Але при цьому, якщо він не спійманий на місці злочину на отриманні неправомірної вигоди (збагачення), довести здійснення ним правопорушення корупційного спрямування практично неможливо [2, с. 12].

Подолання корупції є надзвичайно актуальним завданням для української держави. Результати загальнонаціонального опитування у 2018 році, проведені Київським міжнародним інститутом соціології, свідчать про те, що однією із трьох найсерйозніших проблем, на думку громадян, є саме корупція (93,7%). Серед видів корупції найбільше громадян турбує політична корупція на найвищому рівні (92,5%), повсякденна побутова корупція (81,6%), корупція в бізнесі (72,4%). Серед найголовніших причини корупції в Україні респонденти назвали: відсутність адекватного покарання за корупцію (80,1%), нечесність політиків та державних служ-

бовців (58,1%), звичка населення вирішувати все за допомогою корупції (39,6%), відсутність чітких процедур і правил в діяльності державних органів (31,7%), низький рівень поінформованості населення про наявні процедури та правила роботи державних інституцій (23,9%) [4].

Висновки і пропозиції. Корупція являє собою соціальний феномен, який широко розповсюджений у всьому світі і характерний як для розвинутих країн, так і для тих, що розвиваються. Разом з тим масштаби корупції пов'язані із національними особливостями, реальними політичними, соціально-економічними, правовими умовами, які існують у державі. Сучасний стан справ в Україні, який характеризується насамперед нестабільною політичною ситуацією, свідчить про те, що корупція – системна проблема нашої країни, і потрібно докласти величезну кількість зусиль для того, щоб цю ситуацію виправити. Думається, що та пильна увага, яка приділяється в українському суспільстві корупції і заходам протидії їй, слугує індикатором готовності нашого суспільства та держави до боротьби з цим негативним явищем. І насамперед потрібно робити акцент на усуненні причин та умов, що сприяють виникненню та поширенню корупції, оскільки наслідки корупції є досить складними та накладають негативний відбиток на усі сфери суспільного життя, що і стане предметом майбутніх наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Трепак В.М. Ідентифікуючі ознаки корупції: визначення й характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Випуск 35. Частина II. Том 3. С. 109–112.
2. Настюк В.Я., Белевцева В.В., Клок О.В. Адміністративно-правові проблеми протидії корупції в Україні : монографія ; за заг. ред. В.Я. Настюка. Харків : Право, 2017. 216 с.
3. Калмиков Д.О., Сінченко Д.В., Сорока О.О., Хавронюк М.І., Шведова Г.Л. Запобігання корупції : методичні рекомендації для місцевих активістів ; за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : ФОП Москаленко О.М., 2017. 242 с.

4. Корупція в Україні: сприйняття, досвід, ставлення : аналіз загальнонаціональних опитувань 2015–2018. Київський міжна-

родний інститут соціології. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/6343688805c078ceee4aa6.97852084.pdf>.

Skochulias-Pavliv O. Corruption as a negative social and legal phenomenon: signs and causes

The article examines and distinguishes the main signs of corruption in Ukraine, among them, the social nature of corruption, systemicity and latency. A decisive sign of corruption is its affiliation with social phenomena. The peculiarity of modern corruption in Ukraine is its institutional and systemic nature, as a result of which it is widespread in all regions of the country and at all levels of state and local government. In most cases, corruption is latent, that is, hidden, since it is mutually beneficial. It is emphasized that the main efforts of the state should aim at identifying and neutralizing the causes of the emergence and spread of corruption, minimizing corruption risks. The causes of corruption in Ukraine, the main of which are political, economic, legal, social and psychological, are analyzed. The main political causes of corruption include general instability of political power, insufficient expressiveness and firmness of the political will of state officials in the field of combating corruption. Among the economic causes of corruption, first of all, it is necessary to highlight the instability of the country's economy, underdevelopment of the monetary and financial system, the lack of transparent mechanisms of denationalization of property and tendering for public procurement, unfavorable investment climate. Legal causes of corruption are due to the shortcomings of legislation that should regulate the resolution of political, economic, social, organizational and managerial problems of preventing corruption. The social causes of corruption are considered to be the weakness of civil society, the demoralization of civil servants, who often act as one of the subjects of corruption. Among the psychological causes of corruption, first of all, are the lack of a moral barrier to stop or refuse corrupt actions in the system of values and attitudes of society as a whole and citizens in particular. An important feature of the socio-psychological climate in a society that contributes to the prosperity of corruption is the so-called double moral standard. On the one hand, corruption, especially in power structures, is considered to be totally unacceptable and inadmissible by society. On the other hand, bottom-line corruption is estimated as quite permissible. The current state of affairs in Ukraine, characterized by an unstable political situation, shows that corruption is a systemic problem in our country, and we must make a huge effort to remedy this.

Key words: signs of corruption, systemicity, latency, causes of corruption, counteraction to corruption.